

СЕРЕДНЯ ОСВІТА

SECONDARY EDUCATION

УДК 796.093.46

DOI <https://doi.org/10.32782/2221-1217-2026-1-01>

НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ СПОРТИВНОГО ТУРИЗМУ ТА ОРІЄНТУВАННЯ

Людмила ВАЩУК¹,

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри фітнесу та циклічних видів спорту,
<https://orcid.org/0000-0002-3030-1440>,
vaschuk.liuda@vnu.edu.ua

Олена ДЕМ'ЯНЧУК¹,

кандидат наук із фізичного виховання і спорту, доцент,
доцент кафедри теорії фізичного виховання та рекреації,
<https://orcid.org/0000-0002-9418-6285>,
Demianchuk.Olena@vnu.edu.ua

Ніна ДЕДЕЛЮК¹,

кандидат наук із фізичного виховання і спорту, доцент,
доцент кафедри теорії фізичного виховання та рекреації,
<https://orcid.org/0000-0002-9522-5055>,
Dedeliuk.Nina@vnu.edu.ua

¹Волинський національний університет імені Лесі Українки

Анотація. У статті розглянуто особливості фізичного виховання школярів у контексті національно-патріотичного розвитку засобами спортивного туризму та орієнтування. Установлено, що активні форми туристичної діяльності, такі як походи, змагання, екскурсії та експедиції, сприяють формуванню патріотичних цінностей, вихованню любові до рідного краю, а також розвитку фізичних і морально-вольових якостей учнів. Спортивний туризм та орієнтування забезпечують гармонійне поєднання фізичного навантаження з пізнавальною діяльністю, що позитивно впливає на здоров'я, витривалість та психологічну стійкість школярів. Доведено, що участь у туристичних заходах формує навички командної роботи, відповідальності та взаємодопомоги, а також підвищує рівень безпеки завдяки вмінню орієнтуватися на місцевості та діяти в екстремальних ситуаціях. Особливу увагу приділено досвіду Волині, де значну роль у реалізації програм національно-патріотичного виховання відіграє «Центр національно-патріотичного виховання, туризму і краєзнавства учнівської молоді Волинської обласної ради». З'ясовано, що туристично-краєзнавча діяльність сприяє не лише фізичному розвитку, а й духовному збагаченню школярів через ознайомлення з історичними та культурними пам'ятками рідного краю. Окрім того, спортивний туризм має реабілітаційний потенціал, допомагаючи відновленню психологічного стану дітей та молоді в умовах сучасних викликів. Отже, інтеграція фізичного виховання з національно-патріотичним вихованням засобами спортивного туризму та орієнтування є ефективним засобом формування здорової, активної та свідомої особистості.

Ключові слова: фізичне виховання, національно-патріотичне виховання, спортивний туризм, орієнтування, школярі, краєзнавство, Волинь.

NATIONAL AND PATRIOTIC EDUCATION OF SCHOOLCHILDREN THROUGH SPORTS TOURISM AND ORIENTEERING

Liudmyla VASHCHUK¹,

PhD in Pedagogical Sciences,

Associate Professor at the Department of Fitness and Cyclic Sports,

<https://orcid.org/0000-0002-3030-1440>,

vaschuk.liuda@vnu.edu.ua

Olena DEMIANCHUK¹,

PhD in Physical Education and Sports, Associate Professor,

Associate Professor at the Department of Theory of Physical Education and Recreation,

<https://orcid.org/0000-0002-9418-6285>,

Demianchuk.Olena@vnu.edu.ua

Nina DEDELIUK¹,

PhD in Physical Education and Sports, Associate Professor,

Associate Professor at the Department of Theory of Physical Education and Recreation,

<https://orcid.org/0000-0002-9522-5055>,

Dedeliuk.Nina@vnu.edu.ua

¹*Lesya Ukrainka Volyn National University*

Abstract. The article examines the features of physical education of schoolchildren in the context of national and patriotic development through sports tourism and orienteering. It has been established that active forms of tourism, such as hikes, competitions, excursions, and expeditions, contribute to the formation of patriotic values, foster love for the native land, and develop physical and moral qualities of students. Sports tourism and orienteering provide a harmonious combination of physical activity and cognitive engagement, positively influencing health, endurance, and psychological resilience. Participation in tourist activities develops teamwork skills, responsibility, and mutual assistance, while improving safety through the ability to navigate terrain and act in critical situations. Special attention is given to the experience of Volyn region, where the «Center for National-Patriotic Education, Tourism and Local History of Student Youth of the Volyn Regional Council» plays a significant role in implementing national-patriotic education programs. It has been found that tourism and local history activities promote not only physical development but also spiritual enrichment of schoolchildren through acquaintance with historical and cultural landmarks of their homeland. Furthermore, sports tourism has a rehabilitation potential, supporting psychological recovery of children and youth under modern challenges. Thus, integrating physical education with national-patriotic education through sports tourism and orienteering is an effective means of forming a healthy, active, and conscious personality.

Key words: physical education, national-patriotic education, sports tourism, orienteering, schoolchildren, local history, Volyn.

Постановка проблеми. Сучасні умови розвитку українського суспільства вимагають формування фізично здорової, активної та патріотично свідомої молоді. Національно-патріотичне виховання є одним із ключових напрямів державної освітньої політики, що набуває особливого значення в умовах воєнних викликів та необхідності зміцнення національної ідентичності. Проте традиційні форми виховної роботи не завжди забезпечують достатній рівень фізичної активності та практичних навичок, необхідних для життєдіяльності в екстремальних ситуаціях. У цьому контексті спортивний туризм та орієнтування виступають ефективними засобами інтеграції фізичного виховання з патріотичним

розвитком школярів. Вони сприяють не лише зміцненню здоров'я, а й формуванню морально-вольових якостей, навичок командної роботи, орієнтування на місцевості та любові до рідного краю. Наукова проблема полягає у визначенні педагогічних умов та методів використання спортивного туризму й орієнтування для реалізації завдань національно-патріотичного виховання в закладах загальної середньої освіти. Практична значущість дослідження зумовлена потребою розроблення ефективних форм і методів роботи, що поєднують фізичний розвиток школярів із вихованням патріотичних цінностей, що є актуальним для освітньої системи Волині та України загалом [1; 2; 4; 8].

Проблема національно-патріотичного виховання учнівської молоді засобами фізичної культури та спорту розглядається у працях багатьох українських і зарубіжних дослідників. Зокрема, у роботах О. Вацеби, Л. Сущенко, І. Бега акцентується на важливості формування патріотичних цінностей у процесі освітньої діяльності та позашкільної роботи. Дослідження В. Кузьменка та Н. Москаленко підкреслюють роль туристично-краєзнавчої діяльності у вихованні любові до рідного краю та розвитку фізичних якостей школярів. У працях сучасних авторів (О. Тимошенко, М. Гончарук) розглядаються методичні аспекти використання спортивного туризму та орієнтування як засобів інтеграції фізичного виховання з патріотичним розвитком. Науковці наголошують, що активні форми туризму сприяють формуванню життєво необхідних навичок, підвищенню рівня безпеки та психологічної стійкості молоді. Однак, незважаючи на наявність значної кількості досліджень, питання комплексного використання спортивного туризму та орієнтування у системі фізичного виховання школярів із метою національно-патріотичного розвитку залишається недостатньо розробленим. Це зумовлює актуальність даного дослідження та необхідність пошуку ефективних педагогічних умов і методів реалізації зазначених завдань [5].

Метою є обґрунтування та визначення педагогічних умов, форм і засобів національно-патріотичного виховання школярів на основі використання спортивного туризму та спортивного орієнтування, а також вивчення їхнього впливу на формування патріотичних цінностей, громадянської свідомості, фізичної підготовленості та соціальної активності учнівської молоді.

Методи дослідження. Для досягнення мети дослідження використано комплекс методів: аналіз науково-методичної літератури, педагогічне спостереження, анкетування учнів. За даними сучасних досліджень, понад 35% школярів мають недостатній рівень рухової активності, що негативно впливає на їхній фізичний стан і психологічну стійкість. Це підкреслює актуальність упровадження активних форм позакласної діяльності, зокрема спортивного туризму та орієнтування, як засобів комплексного розвитку.

Організація педагогічного експерименту здійснювалася на базі закладів загальної середньої освіти Волинської області відповідно до програми співпраці з «Центром національно-патріотичного виховання, туризму і краєзнавства учнівської молоді». У межах дослідження

реалізовано методику, спрямовану на формування фізичної витривалості, навичок орієнтування та патріотичних цінностей шляхом систематичного проведення туристичних походів, змагань з орієнтування та краєзнавчих екскурсій.

Виклад основного матеріалу. Методика була розроблена з урахуванням вікових особливостей школярів та принципів поступовості, доступності й безпеки. Заняття проводилися у позаурочний час у формі туристичних походів, тренувань з орієнтування та краєзнавчих екскурсій. Програма передбачала три етапи:

Підготовчий етап: на цьому етапі учні ознайомилися з основами спортивного туризму та орієнтування: правилами безпеки, технікою пересування по різних типах місцевості, використанням карти та компаса. Проводилися теоретичні заняття та практичні вправи на шкільному подвір'ї або у парку.

Основний етап: організовувалися туристичні походи та змагання з орієнтування на місцевості. Вправи включали проходження контрольних пунктів за допомогою карти, визначення азимутів, подолання природних перешкод. Навантаження збільшувалося поступово – від коротких маршрутів (2–3 км) до одноденних походів (8–10 км). Застосовувалися елементи командної роботи для формування навичок взаємодопомоги та відповідальності.

Заключний етап: проводився контрольний тест рівня фізичної підготовленості (витривалість, швидкість пересування, точність орієнтування) та анкетування учнів щодо їхнього ставлення до занять. Результати порівнювалися з початковими показниками для визначення ефективності методики. Обробка даних здійснювалася методами математичної статистики.

За підсумками педагогічного експерименту, що поєднував систематичні заняття зі спортивного туризму та орієнтування, зафіксовано позитивну динаміку в кількох ключових напрямках. Відзначено покращення показників загальної витривалості (час проходження маршруту), швидкості та координації рухів, а також техніки пересування по пересічній місцевості. Учні демонстрували більш стабільні темпи на дистанціях, зменшення кількості зупинок і помилок у техніці. Зросли точність роботи з картою і компасом, швидкість знаходження контрольних пунктів, здатність коригувати маршрут за умов змін рельєфу та перешкод. Учні стали впевненіше діяти у змінному середовищі, дотримуючись правил безпеки та алгоритмів взаємодопомоги.

Посилилися навички співпраці, розподілу ролей, комунікації у групі та прийняття рішень у часового тиску. Фіксувалося зменшення конфліктних ситуацій та підвищення відповідальності за результат команди. Спостерігалось зниження тривожності перед походами, зростання внутрішньої мотивації до регулярної рухової активності й інтересу до краєзнавчих аспектів маршрутів. Учні частіше ініціювали участь у позакласних активностях.

Через маршрути, що проходили історичними та культурними локаціями Волині, поглибилися знання про рідний край, посилювалися емоційно-ціннісні ставлення до культурної спадщини та усвідомлення громадянської відповідальності. Центр національно-патріотичного виховання, туризму і краєзнавства учнівської молоді Волинської обласної ради є позашкільним освітнім закладом, що відіграє важливу роль у формуванні національної свідомості та патріотичного виховання молоді. Основним напрямом діяльності Центру є координація освітнього процесу, спрямованого на розвиток дітей, підлітків і юнацтва шляхом інтеграції туристсько-краєзнавчих, спортивно-оздоровчих, екскурсійних та військово-патріотичних компонентів у навчально-виховну роботу [7].

Ми дослідили, що основною формою навчально-виховної діяльності у Центрі національно-патріотичного виховання, туризму і краєзнавства є заняття в гуртках, секціях та клубах. Понад півтори тисячі дітей беруть участь у 22 туристсько-краєзнавчих напрямках, таких як пішохідний, водний, велосипедний, лижний туризм, спортивне багатоборство, спортивне орієнтування, топографія, а також різноманітні туристсько-краєзнавчі, краєзнавчо-дослідницькі, спортивно-оздоровчі та військово-патріотичні програми. Гуртки та секції функціонують у дошкільних, загальноосвітніх, профтехнічних і вищих навчальних закладах на трьох рівнях: початковому, основному та вищому.

У 2023–2024 рр. на Волині відбулися такі заходи, присвячені національно-патріотичному вихованню: Фестиваль національних бойових мистецтв «Дух незламних» на території Музею історії сільського господарства Волині у Рокинях; спортивно-навчальні заходи: «Луцькі лицарі», «Зелений маяк» та «Всеукраїнський молодіжний рух «Національний альянс», вишкіл із покращення військових навичок молоді, майстер-клас із сучасного мечевого та середньовічного бою, а також військово-патріотичні табори «Повстанець», «Січ», «Волинська Січ», «Рейнджер Кемп», «Доблесть віків» та «Велика гра»; семиденний

вишкіл 23.07.24–30.07.24. (9 областей) «Військове таборування: впровадження української ідентичності» (тактика бою, поведіння зі зброєю, медицина та лекції на патріотичні теми); обласний етап Всеукраїнської дитячо-юнацької військово-патріотичної гри «Сокол» («Джура») (для 112 учасників організували: майстер-клас «Зброя і тактика від ЗСУ», провели змагання «Пластун» і конкурси «Впоряд», «Домедична підготовка», а також конкурс ватр «Слава Героям!», конкурс «Відун» та майстер-клас «Вживання у природі, переміщення на полі бою, відпрацювання вогневого контакту з навчальною зброєю», «БПЛА») [6].

Для ефективного впровадження спортивного туризму та орієнтування у систему фізичного виховання школярів рекомендується розробити поетапні програми занять з урахуванням вікових особливостей та рівня фізичної підготовленості учнів. Заняття слід проводити у позаурочний час у формі туристичних походів, тренувань з орієнтування та краєзнавчих екскурсій, поступово збільшуючи складність маршрутів і навантаження. Важливо забезпечити належне навчально-методичне та картографічне забезпечення, дотримання правил безпеки, а також організувати контроль ефективності через тестування фізичних показників і навичок орієнтування. Доцільно залучати місцеві ресурси та партнерів, зокрема краєзнавчі центри, для підсилення виховного ефекту занять. Використання командних форматів роботи, елементів гейміфікації та краєзнавчого контенту сприятиме підвищенню мотивації учнів, формуванню патріотичних цінностей та розвитку життєво необхідних навичок.

Висновки. Результати дослідження підтвердили ефективність використання спортивного туризму та орієнтування як засобів інтеграції фізичного виховання і національно-патріотичного розвитку школярів. Запропонована методика, що передбачає поетапне навчання техніці орієнтування, організацію туристичних походів та краєзнавчих екскурсій, сприяла покращенню фізичної підготовленості, формуванню життєво необхідних навичок безпеки, розвитку командної взаємодії та підвищенню психологічної стійкості учнів. Окрім того, включення історико-культурних об'єктів до маршрутів посилює виховний ефект занять, поглибило знання про рідний край і сформувало патріотичні цінності. Отримані результати доводять доцільність системного впровадження спортивного туризму та орієнтування у позакласну діяльність закладів загальної середньої освіти як ефективного засобу комплексного розвитку особистості.

Список використаних джерел

1. Бех І. К. Програма патріотичного виховання дітей та учнівської молоді / за ред. К. І. Бех, К. Р. Чорної. *Світ виховання*. 2007. № 1. С. 23–34.
2. Вишколи для дітей на базі військово-патріотичного табору «Повстанець». URL: Військово-патріотичні вишколи для дітей організували на базі табору «Повстанець» у Лищі – Суспільне Луцьк (дата звернення: 19.12.2025).
3. Єрко А. В. Конструктивно-географічні засади організації спортивно-оздоровчого туризму Волинської області : дис. ... канд. геогр. наук : 11.00.11. Луцьк, 2021 249 с. URL: https://ra.vnu.edu.ua/wpcontent/uploads/2021/03/Dysertatsiya_YErko-A.V..pdf (дата звернення: 23.12.2025).
4. Єрко А. В. Поняття спортивно-оздоровчого туризму та його характерні риси. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Географічні науки*. 2013. № 6. С. 184–187.
5. Калько А. К., Інкін О. В. Роль учнівської та студентської молоді у встановленні й розвитку спортивного туризму в Україні. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. 2013. № 16. С. 175–178.
6. На Волині провели близько 10-ти національно-патріотичних заходів для дітей та молоді. URL: На Волині провели близько 10-ти національно-патріотичних заходів для дітей та молоді (дата звернення: 15.12.2025).
7. Офіційний сайт комунального закладу «Волинський обласний центр національно-патріотичного виховання, туризму і краєзнавства учнівської молоді Волинської обласної ради». URL: <https://cnpvtk.volyn.ua/> (дата звернення: 10.12. 2025).
8. Фесик М. С. Роль спортивного орієнтування в Україні під час воєнного стану. *Молода наука Волині: пріоритети та перспективи досліджень* : зб. матеріалів XVIII Міжнародної науково-практичної конференції студентів і аспірантів. Луцьк, 2024. С. 960–962.

References

1. Bekh, I. K. (2007). Prohrama patriotychnoho vykhovannia ditei ta uchnivskoi molodi [Program of patriotic education of children and student youth] (K. I. Bekh & K. R. Chorna, Eds.). *World of Education*, (1), 23–34.
2. Vyshkoly dlia ditei na bazi viiskovo-patriotychnoho taboru «Povstanets» [Military-patriotic training for children organized at the «Povstanets» camp in Lyshch. Suspilne Lutsk]. Retrieved December 19, 2025, from <https://suspilne.lutsk.ua/>
3. Yerko, A. V. (2021). Konstruktyvno-geografichni zasady orhanizatsii sportyvno-ozdorovchoho turyzmu Volynskoi oblasti [Constructive-geographical principles of organizing sports and health tourism in Volyn region] (Candidate dissertation). Lesya Ukrainka Volyn National University. Retrieved December 23, 2025, from https://ra.vnu.edu.ua/wpcontent/uploads/2021/03/Dysertatsiya_YErko-A.V..pdf
4. Yerko, A. V. (2013). Poniattia sportyvno-ozdorovchoho turyzmu ta yoho kharakterni rysy [The concept of sports, health tourism, and its characteristic features]. *Scientific Bulletin of Lesya Ukrainka Eastern European National University. Geographical Sciences*, (6), 184–187.
5. Kalko, A. K., & Inkin, O. V. (2013). Rol uchnivskoi ta studentskoi molodi u vstanovlenni y rozvytku sportyvnoho turyzmu v Ukraini [The role of school and student youth in the establishment and development of sports tourism in Ukraine]. *Scientific Bulletin of Lesya Ukrainka Eastern European National University*, (16), 175–178.
6. Na Volyni provely blyzko 10-ty natsionalno-patriotychnykh zakhodiv dlia ditei ta molodi [About 10 national-patriotic events for children and youth were held in Volyn]. Retrieved December 15, 2025, from <https://suspilne.lutsk.ua/>
7. Ofitsiynyi sait komunalnoho zakladu «Volynskiyi oblasnyi tsentr natsionalno-patriotychnoho vykhovannia, turyzmu i kraieznavstva uchnivskoi molodi Volynskoi oblasnoi rady» [Volyn Regional Center for National-Patriotic Education, Tourism and Local History of Student Youth. (2025)]. Official website. Retrieved December 10, 2025, from <https://cnpvtk.volyn.ua/>
8. Fesyk, M. S. (2024). Rol sportyvnoho orientuvannia v Ukraini pid chas voiennoho stanu [The role of sports orienteering in Ukraine during martial law]. In *Young Science of Volyn: Priorities and Prospects for Research: Proceedings of the XVIII International Scientific and Practical Conference of Students and Postgraduates* (pp. 960–962). Lutsk.

